

Un soporte gráfico orixinal

YOÁN MANUEL ANDRADE VIDAL*

Sumario

Estudo sobre o Globo de Betanzos, visto como un soporte para comunicar humor gráfico. O humor e a diversión son estados de ánimo ligados ás festas e espectáculos, ao que contribuíron os lanzamentos de globos de papel que acompañaron durante décadas estas celebracións. O Globo de Betanzos conserva a súa calidade de gran espectáculo en canto ao seu tamaño, aos seus materiais e á forma de lanzamento. En canto ao humor, exprésase por medio de humor gráfico.

Abstract

A study of the Globo de Betanzos, seen as a medium for communicating graphic humor. Humor and fun are moods associated with celebrations and theatrical spectacles, and the balloon launches that have accompanied these celebrations for decades have contributed to this lightheartedness. The Betanzos Globo retains its quality of a great spectacle in terms of its size, its materials and its form of launching. The humor itself is expressed graphically.

Cando pensamos en cadriños ou viñetas de humor gráfico, é fácil que se asocien ao soporte habitual no que aparecen publicados, que normalmente son xornais e revistas. Hoxe tamén é frecuente a súa edición en formato de libro, que soe utilizarse para recompilar cadriños xa publicados con anterioridade en diarios e outras publicacións periódicas.

Betanzos, con todo, goza dun *soporte de humor gráfico* único e especial, que ademais está afinado nunha tradición de moitos anos e que ofrece características peculiares. Trátase do Globo que se eleva cada mes de agosto, celebrando o seu patrón San Roque. Este globo, que obtén a forza para ascender só da menor densidade do aire quente, presume de ser *o globo de papel máis grande do mundo*: 25 m de alto e 50 m de circunferencia divididos en 16 cuarteiróns.

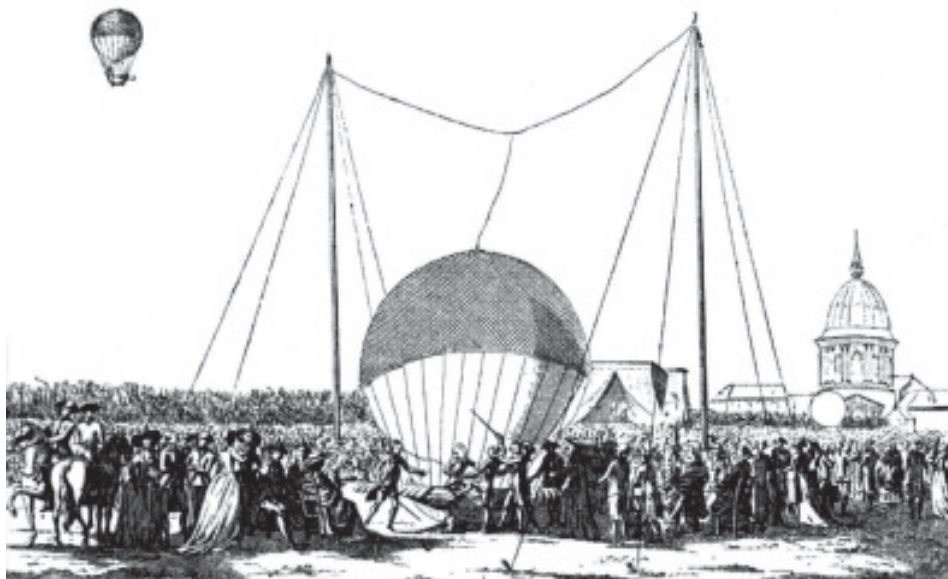
O seu lanzamento xera cada ano unha espectáculo e unha emoción enormes, na espera de que os traballos para o seu inchado culminen no éxito da súa ascensión. O mérito está en que este enorme artefacto estea construído con **papel**. Papel que, en catorce dos seus cuarteiróns¹, leva como motivo decorativo un *debuxo de humor*²: unha viñeta, unha caricatura ou unha combinación de ambas. Así pois, o Globo de San Roque actúa tamén como un **soporte gráfico** moi especial para os debuxantes e artistas que acometen a delicada tarefa de o deseñar cada ano. E imos reflexionar un pouco sobre este tema.

O feito de ser, como é, un globo de **papel** de lanzamento anual, impón algunhas condicións:

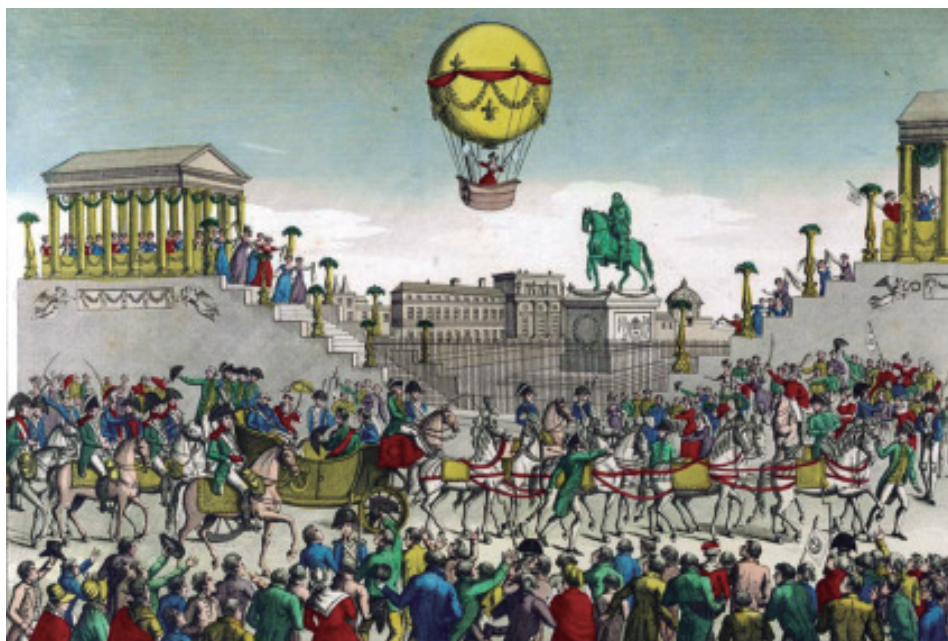
- A base material é papel de estraza ou papel kraft.
- A pintura a empregar debe cumprir algunhas condicións: ser de aplicación fácil, ofrecer un secado rápido *sen debilitar o papel* e minimizar as posibles diferenzas de peso na circunferencia do aerostato.
- A aparición é anual.

---

* Xoán Manuel Andrade Vidal é profesor e ilustrador. Froito da confluencia das dúas é o seu traballo como debuxante no método de lecto-escritura en galego *Chirlo Merlo* (Ir Indo Edicións) ou nos materiais *Coeducación afectivo-emocional e sexual* e *De nais e pais a fillas e fillos ante a infección polo VIH-Sida* (Xunta de Galicia). Ten publicadas colaboracións de humor gráfico en medios diversos e realizou debuxos no Globo de Betanzos durante varios anos. É autor do blog persoal sobre humor gráfico *Pingas de humor crítico*.

A enorme atracción que xera actualmente o lanzamento do Globo de Betanzos na praza García Irmáns, provoca unha aglomeración de espectadores comparable á que xeraban os primeiros experimentos de voo con globos dos irmáns Montgolfier en París. Naquel tempo, era pública a fascinación pola conquista do espazo aéreo e polos logros técnicos que permitirían conseguila. Imaxe tomada de *Histoire des Ballons et des Aeronauts Celebres* de Gaston Tissandier, 1887, p. VII. Fonte: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Ballon_de_Rozier.jpg?uselang=es

No Arquivo Histórico Provincial de Cádiz hai unha serie de documentos entre os clasificados baixo o título *Espéctáculos y diversiones públicas* que se refiren a «permisos de ascensiones en globo». As ascensións en globo foron un espectáculo moi popular no s. XIX que formaban parte de celebracións. A ilustración é un gravado que representa a pioneira aeronauta Sophie Blanchard, actuando nos actos da restauración da monarquía en 1814, co rei Luís XVIII. O globo actúa como un número circense de forte atractivo. Imaxe da colección **Scrapbook of early aeronautica**, reunida por William Upcott a mediados do s. XIX. Fonte: <https://library.si.edu/finding-aid/sophie-blanchard-pioneer-aeronaut>

A celebración de festas vai asociado ao bo humor, á alegría e a diversión. En antigos catálogos de fábricas de artigos para festas, pódese apreciar a presenza destacada de globos, que poden ir decorados con debuxos máis ou menos sinxelos, mais tamén con motivos alegres ou que inciten á risa. A mesma forma do globo pode cambiar e dar lugar a *globos grotescos*, tal e como se pode apreciar neste catálogo da fábrica **El Ingenio** (Barcelona, ano 1944).

Portada e páxinas interiores con *globos grotescos*, da «fábrica de artigos para festejos» **J. Fores** (Barcelona, 1936). A mesma intención de contribuír a un ambiente festivo e gracioso, conséguense decorando o Globo de Betanzos con caricaturas e cadríños humorísticos referidos á actualidade.

Se nos centramos no xeito de «publicación» das viñetas, isto é, de dálo a coñecer ao público, podemos inferir o seguinte:

- Son viñetas de exemplar único.
- Son, polo seu gran tamaño, viñetas-mural.
- Son cadriños que se deben ler en moi pouco tempo, en cuestión de segundos,

mentres o globo realiza o seu xiro antes de ascender.

E se prestamos atención á temática, podemos decatarnos facilmente de que:

- Tratan temas da actualidade local, da actualidade xeral ou da relación xeral-local.

Sentadas estas bases, podemos achegarnos a entender mellor algúns aspectos. Que o debuxo sexa grande, por exemplo, é comprensible pola función decorativa que desempeña nun globo que ten sonda de ser o máis grande do mundo (en papel), mais tamén porque só existe un exemplar para ser visto por miles de persoas simultaneamente. Ao mesmo tempo, esta calidade de ser viñeta-mural suscita outro aspecto interesante, pois para un debuxante as ideas «gran espazo» e «función decorativa» poderían incitar a recrearse nos pequenos detalles, a mimar aspectos non esenciais. Mais isto vese contrarrestado pola base material, que pide pouca pintura para non se danar, e sobre todo polo tempo do que se dispón para lelo, que esixe plasmar os *gags* de xeito simple e claro. A parte gráfica resólvese, pois, con claridade, sinxeleza e decoratividade.

O tempo que se pode dedicar á lectura de cada viñeta é curto en xeral: son catorce cadriños que se deben ler mentres vira o aerostato nos momentos anteriores á súa ascensión³. En consecuencia, os textos de cada cadriño deben ser curtos e ben compenetrados co *gag* visual, de tal xeito que a globalidade sexa captada de inmediato, sen grandes problemas. E isto influirá outro tanto na temática, baseada en tópicos de actualidade coñecidos por todos para que a relación mental se produza con rapidez e facilidade. A idea clave na ideación dos cadriños é pois «captación inmediata», que se traduce en:

- Sinxeleza no grafismo.
- Pés curtos.
- Temas coñecidos.

O tipo de humor gráfico que se crea partindo das condicións que levamos mencionadas é un humor que tende á crítica social con chiscadelas ao político, entre inocente e incisivo, entre irónico e socarrón, que se afasta doutros tipos de humor máis elaborados como o humor absurdo ou o humor puro, por exemplo. É un humor que salienta determinados aspectos da realidade, *sacándolles a punta* precisa para unha crítica que faga rir ou sorrir, sen máis pretensións. A cuestión temática, polo demais, é interesante abondo, sempre que se perciba baixo unha perspectiva de longo prazo. Podería ser obxecto de estudo unha escolma de todos os debuxos publicados durante anos, cos que se podería ter constancia das mudanzas no estilo do debuxo ao longo do tempo ou facer unha «pequena historia dos temas de actualidade» local ou xeral, observar a súa evolución e incluso os cambios de mentalidade, comparando sempre, claro está, con outras fontes. Este xeito de abordar os cadriños de humor non sería nada novo, pois algo similar ten feito o falecido ensaísta Fernando Díaz-Plaja para a desaparecida revista *Tiempo de Historia*⁴, por citar só un exemplo. O grande problema para un estudo deste tipo é a recuperación dos orixinais, pois o labor dos debuxantes consiste normalmente en facer un bosquejo da súa idea en papel e despois trasladala, ampliándoa, a cada cuarteirón do globo, sen que se conserve copia impresa dalgún xeito⁵. A única fonte de documentación que quedaría neste sentido serían

Cadriño de Antonio Palla no que aparece a caricatura de Felipe González e referido á entrada de España como membro da OTAN, para o Globo do ano 1984.

Cadriño de Xosé Tomás para o Globo do ano 2015, referido á problemática creada coa foma de celebrar os Caneiros.

Bosquexo de debuxo con caricaturas de Mariano Rajoy, Ana Pastor e Pablo Iglesias, obra de Galán para o Globo do ano 2017.

CHISTE: MARIANO RAJOY DIBU: LUIS GALÁN

Bosquexo feito a lapis en papel dunha viñeta de Galán con destino ao Globo do ano 2018, na que aparece a caricatura do astronauta Pedro Duque.

O Globo de Betanzos de 2013. Foto: Alfredo Erias.

os propios artistas, supoñendo que conservasen un arquivo do seu labor. E con isto dou entrada ao último aspecto do tema que estamos a tratar.

Poida que as dúas calidades máis sobranceiras a destacar destas viñetas-mural sexan en realidade o seu *ser únicas* e o seu *ser efémeras*. Sabemos que despois de lanzado o Globo, nada garante a súa conservación, agás aquelas imaxes de cada ano que fiquen gravadas en fotografía ou en vídeo, aspecto que impide a súa supervivencia ao longo dos anos ou a súa conservación en hemerotecas.

Así pois, e para concluír, o humor gráfico plasmado como decoración no Globo de San Roque consiste en catorce cadriños de exemplar único, dotados de dúas características ben semellantes ás do aerostato que os soporta: **ser enorme** e **ser efémero**. O que os obriga, sen remisión, a renacer a ambos cada ano.

NOTAS

¹ Do total de dezaseis cuarteiróns, un resérvase para plasmar a figura de Brigo (coñecido tamén como Bregán) xunto co escudo de Betanzos e outro para que figure un pergamiño no que se menciona (e honra) á Familia Pita como construtores e continuadores da tradición.

² Esta característica foi compartida nalgún momento da historia con algún outro aerostato deste tipo, como o globo que se lanzaba en Sada e que durou até o ano 1961 («cada cuarteron era pintado y dibujado con alegorías de los sucesos acaecidos durante el año», segundo se menciona no blog <http://prazadapescaderia.blogspot.com/2011/11/el-globo-de-sada-agosto-fiestas.html>).

³ En realidade, e dependendo do lugar e da distancia de quen observa o lanzamento, no proceso de inchado poderíanse ir lendo como máximo a metade das viñetas. Para a outra metade habería que agardar a que o Globo xirase.

⁴ Díaz-Plaja, Fernando, «La caricatura española en la Guerra Civil», *Tiempo de Historia*, Ano VII, n. 73 (1 dec. 1980)

⁵ Durante varios anos, o Catecismo de Santo Domingo editou un pequeno folleto que recollía os cadriños do Globo que se ía lanzar cada mes de agosto, unhas horas antes do seu lanzamento. Tamén o *Anuario Brigantino* ten publicado cadriños do globo, a posteriori do seu lanzamento, nalgún dos seus números.

Cadriño de Andrade para o Globo do ano 1984, referido á desacralización da igrexa de San Roque para convertirse en sede de Caixa Galicia (hoxe Abanca)

Cadriño de Sabela Arias, que fai referencia ao Brexit.

Galán debuxando definitivamente a viñeta con Pedro Duque nun dos cuarteiróns do Globo 2018, no pavillón do CEIP Vales Villamarín, perante a expectación de moitas/os nenas/os, que despois colaborarán pintando as estrelas.

